

УДК 32:070(44):(438)

НАПОЛЕОН І ЙОГО БАЧЕННЯ ВЛАДИ. НАПОЛЕОНІВСЬКА ПРОПАГАНДА У ДЕРЖАВІ – САТЕЛІТИ НА СХОДІ ЄВРОПИ, У ПОЛЬСЬКІЙ ДЕРЖАВІ – ВАРШАВСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ

Ковальчик Р.В.

Інститут історії Лодзького університету (Польща)

Наполеон вважав, що сильна влада не може дозволити існування незалежної преси. Тому після приходу до влади закрити всю незалежну пресу, залишивши тільки кілька видань, зокрема чотири пропагандистські трибуни „Gazette de France“, „Journal de l'Empire“, „Journal de Paris“ і „Moniteur“. Пропагандою були охоплені всі форми комунікації: преса, книги, друковані листівки та прокламації, державні події, релігія і школи, мистецтво – дуже популярні тоді монументи, театр, поезія і навіть риторика. Все це для того, щоб формувати погляди і свідомість французів. Після заснування Варшавського Королівства всі форми пропаганди були перенесені з Франції на польський ґрунт. У Польському Королівстві преса могла презентувати лише офіційну державну позицію. Так з'явилися офіційні урядові щоденні газети. Будували пам'ятники, всі події стали частиною офіційної пропаганди. Використовувалася кожна подія – іменини імператора, річниця битв, день народження сина Наполеона – короля Риму, щоб створити єдиний правильний образ держави. Владі дуже швидко вдалося запровадити всі форми наполеонівської пропаганди на польських землях.

Ключові слова: Наполеон, пропаганда, Варшавське Королівство, проурядова преса, формування свідомості.

Наполеон, отримавши владу, не збирався підтримувати свободу преси, яка розвинулася в період Французької революції. Вважав свободу преси, погляди письменників, журналістів, усіх людей пера надто небезпечними носіями бунтівних поглядів. Тому, здобувши владу ще у статусі консула, вирішив розправитися із незалежними газетами. Намагався реалізувати це шляхом заборони великих тиражів і цензурування змісту публікацій на сторінках видань. Наполеон розумів, що зміст статей на сторінках газет, це форма боротьби за душу. Битву за душу, за свідомість, за нові погляди і побудову нового суспільства Імперії французів Наполеон мав виграти. Коли боровся за владу, то в Парижі було 70 періодичних видань, а вже на початку 1800 року було їх лише 13 [13, 52].

Однак навіть ті кілька, що залишилися, були для Наполеона загрозою. Тому запровадив превентивну цензуру. Редакції були скорочені до кількох осіб, котрі були контрольовані і подавали повідомлення, які підтримувалися владою, представляли провладну позицію. Наполеон цінював пресу як інструмент пропаганди. Тому лише чотири паризькі щоденні газети „Gazette de France“, „Journal de l'Empire“, „Journal de Paris“ oraz „Moniteur“, в який дописував сам Наполеон, стали офіційною трибуною пропаганди династії Бонапартів. У них друкувалися урядові розпорядження та укази. Ці газети поширювалися великою кількістю накладів за кордон і навіть безплатно. „Monitor“ не доходив до масового читача. Ця газета частково фінансувалася урядом. Заснована для інформування еліт чужих держав і формування у них образу могутньої держави, зосередженої довкола Наполеона, її володаря, творця нового порядку.

Наполеон використовував для поширення офіційної пропаганди всі можливі форми сприйняття, комунікації, формування нових суспільних поглядів французів. У результаті у цей процес було втягнуто пресу, книги, урядові видання, прокламації, державні події, релігію, школу

і вчителів, мистецтво, театр, художню літературу, навіть риторіку. Усе це для того, щоб формувати образ Наполеона – рятівника народу, визволителя, героя [14, 171-183].

У департаментах було засновано нові офіційні періодичні видання – щоденні газети департаментів. Вони подавали офіційну інформацію з Парижа – про державні події, яку мали поширювати нижчі органи державної адміністрації. Армія, яка була опорою влади Наполеона, стала також об'єктом пропаганди через різноманітні прокламації і друковані бюлетені. Їх поширювали серед офіцерських та підофіцерських кадрів.

Наполеон також контролював слово шляхом жорсткої цензури театру. Заборонив спектаклі, які було визнано такими, що містять антинаполеонівський зміст. Одночасно підтримувалися вистави, які містили апофеоз наполеонівської влади, які з ентузіазмом описували Наполеона. Репертуаром займалася поліція. Часто в останню хвилину змінювалися тексти виступів артистів на підмостках театрів. Цензура була завжди на сторожі. Тому у багатьох спектаклях цензори змушували артистів до виголошення текстів, дописаних до вступу або закінчення спектаклю. Згідно з культом Наполеона, з мистецькими формами, які з'явилися тоді в усій Європі на основі антично-імперської традиції, такі саме спектаклі тоді домінували.

Наполеон підтримував також панегірично-монументальне малярство, камерну скульптуру і монументальні форми скульптури (пам'ятники,obelіски, тріумфальні арки), широко розвивав оздоблювальне мистецтво (пам'ятні медалі, прикраси). У часи Наполеона били пам'ятні медалі при кожній нагоді. Це було пов'язано з поширеними державно-династійними урочистостями. Наприклад – відзначення річниць, іменин, зокрема іменин імператора Наполеона у піднесеній і помпатичній формі. Офіційне святкування стало інституційним фундаментом культу Наполеона, важливим складником державної пропаганди [8, 158-162].

Ще з часів республіки пропаганді служила релігія і духовенство. Наполеон, втягуючи релігію в колісницю своєї політики і діючої пропаганди, використав досвід часів Республіки. Саме Наполеон створив засади новітньої системи пропаганди. На той час це була система, яка формувала нову систему суспільства. Вона впливала більшою мірою на нижчі верства суспільства, на селян, на солдатів селянського походження, ніж на тодішні еліти [4, 128-134].

Саме цю свободу на багнетах принесли на польські землі солдати Наполеона. Вони були далекі від ідеалу і свободи часів Республіки. З тих часів прийшла лише форма боротьби з феодалною структурою європейських держав. Проте в 1807 році саме така Франція примандрувала разом із тисячами солдатів Великої Армії до Польщі [5, 56-59].

Війна з Прусією в 1806 році і потім у 1807 – з Росією зблизила Францію з Польщею. Для Наполеона перенесення воєнних дій на польські землі, де мала відбутися вирішальна битва між Росією і Францією, здобуття прихильності поляків було пріоритетним. Розвідка не залишала сумнівів у тому, що поляки не підтримували Францію і Наполеона, тому що образ Наполеона був в серцях поляків однозначний. Він не пошанував їх за участь у боях на боці Франції в Люневільському мирному договорі, скерував польські бригади на Сан Домінго і став причиною смерті тисячі польських солдат на Антильських островах [13, 52].

Тому запанування над душами поляків було дуже важливим. Наполеон усвідомлював, що після перемог над прусами в 1806 році, вирішальними у війні з IV коаліцією будуть бої на польських землях. Довіра поляків йому була потрібна для продовження боротьби з прусами і росіянами. Він запросив до Берліна ген. Яна Генріха Домбровського і Юзефа Вибицького. І йому вдалося. Слова Наполеона – “Побачу, чи поляки гідні того, щоб бути вільним народом” – кардинально змінили ставлення поляків із неприязні на прихильність.

Політичні еліти тогочасної Європи сумнівалися в тому, чи вдасться Наполеонові повернути прихильність поляків. У Лондоні, Відні і в Петербурзі розраховували на невдачу Наполеона щодо поляків. Однак його чекав успіх. Серед поляків поширилися ейфорія, пов'язана з відновленням віри у відродження польської держави за допомогою наполеонівських військ. Ніхто інший їм тієї можливості не пропонував. Генерал Домбровський вже в листопаді 1806 року прислав з Берліна до Познані розпорядження щодо приїзду Наполеона до столиці Великопольського регіону. Зайнявши польські землі, він підніс польську справу на європейський рівень. Зробив це для поширення своєї влади на схід. Він не визволив Польщу, а захопив її на своїх умовах. Політична ситуація зумовила те, що в Польщі вибухло повстання, яке прискорило прихід Польщі у руки Наполеона в 1806 році. Після цього пропаганда почала називати Наполеона „визволителем” і „воскресителем незалежної Польщі” [11, 65].

У листопаді 1806 року в Познані гучно вшановували приїзд Наполеона. Охорону імператора забезпечували кінні відділи, які склалися із представників найвідоміших шляхетських родин Познанського департаменту. Мешканці і вій-

ськова влада виставили на шляху Наполеона так звані “арки тріумфальні”, на яких було написано “Переможцю Маренго, Аустерліцу, Йєни – Визволителю Польщі”. Найбільш характерним був той, котрий показував польського шляхтича в традиційному одязі з шаблею і феніксом, який символізував відроджену Польщу [3].

Метою наполеонівської пропаганди в Королівстві було формування серед польської суспільної думки пронаполеонівської позиції. Французький імператор дбав про свій образ і був свідомий його значення. Йому була дуже потрібна підтримка поляків. Тому його представляли як героя, який символізував свободу, позбавленням недоліків, який прагнув відбудувати не тільки могутню Францію, але й покращити умови життя усіх народів, які звернуться до нього за допомогою. Все це робилося для того, щоб жоден із поляків не сумнівався у щирості намірів Бонапарта. Контролювали і керували локальною пропагандою зазвичай вищі військові чини. Керували пропагандою в усьому Варшавському герцогстві на початку командир III корпусу Великої Армії маршал Луї Нікола Даву, а також французи Луї-Етьєн Вінсент де Миньола, Жан-Шарль Серра, Луї П'єр Едуард барон Біньон, Домінік-Жорж-Фредерік Дюфор де Пард [9, 140].

У Варшавському герцогстві наполеонівська пропаганда мала інший розголос, ніж в інших державах наполеонівської Європи. Втрата незалежності Польщі в кінці 18 ст. спричинила те, що в пропаганді було зроблено особливий акцент на культ Наполеона і національно-визвольний аспект, спрямований проти окупантів, проти прусів, австрійців і згодом росіян. Також було зроблено сильний акцент на месіанізм. Варшавське герцогство – васальне утворення, позбавлене закордонної політики, залежне від Парижа, сприймалося поляками як початок відродження польської державності. Поляки отримали заміник незалежної держави, в якому адміністрацію складали поляки, а не пришельці з Берліна, Відні чи Петербургу. Законодавчі акти видавали поляки, армія була польська, шкільне навчання відбувалося польською мовою, настало відродження польської культури. Ніхто інший таких умов полякам не запропонував. По відношенню до інших держав, охоплених владою Наполеона, Варшавське герцогство мало певну контрольовану Парижем свободу.

Усі ці фактори спричинилися до того, що легко вдалося піднести Наполеона на п'єдестал. Наполеонівська пропаганда дуже швидко досягнула успіху. Вдалося прищепити культ Наполеона як переможця, героя, щирого щодо вирішення польського питання. Його подавали як героя, що символізував свободу, позбавлений недоліків, прагнув могутності Франції і покращення життя інших народів. Це мало лише одну мету – щоб поляки не мали сумнівів щодо намірів Наполеона відбудувати польську державу і забезпечити їм добре життя. Тому поляки легко піддалися агітації, яка пливла з Парижу про те, що Наполеон поверне їм їх батьківщину.

Поляки в той час було надто релігійними, тому для пропаганди це також було використано. В урочистих костюмних промовах глорифікували також особу Наполеона. Зачитували фрагмен-

ти літературних творів та газетних публікацій. Використовували такі фрагменти також і на товариських зустрічах і громадських подіях. Часто ці події організовували самі поляки Александер Ходкевич, Станіслав Замойський, Марцін Бадені, Томаш Островський та інші. Приходили на зустрічі письменники, поети, літератори Людвік Осінський, Кастан Козьміан, Францішек Венжик, Людвік Кропінський, Францішек Моравський, Антоній Горецький, Алойзи Фелінський [12, 18].

В період Варшавського герцогства пропагандистська діяльність мала різну потужність і силу. Все залежало від політичної та військової ситуації. Першим етапом формування і поширення так званої білої пропаганди Наполеона були останні місяці 1806 року і перше півріччя 1807 року, коли вирішувалася доля польських земель. Це період піднесення польського ентузіазму щодо створення прообразу (замінника) польської держави – Варшавського герцогства. Він був сповнений урочистостей на честь Наполеона і його родини, військових парадів. Навіть заміна пруських орлів на одвічний польський герб – білого орла на будинках адміністрацій перетворилася на гучні урочистості на честь Наполеона. В деяких містах на честь Наполеона було збудовано тріумфальні арки, як наприклад в Шамотулах.

Майже в усіх містах Королівства від Познані до Плоцька, відбувалися урочистості з приводу річниці прийняття конституції 3 травня. У багатьох були збудовані постаменти і погруддя Наполеона. У Варці на честь французького імператора головну площу міста було названо його іменем. Міська влада вирішила поставити тут йому пам'ятник. У столиці відкриття пам'ятника і погруддя Наполеона закінчилося виставою “Андромеда” Людвіка Осінського з музикою Юзефа Ельснера. В деяких містечках, як наприклад у Каменську каліського департаменту і Курніку познанського департаменту синагоги відкрили постаменти, зроблені винятково єврейськими громадами [7].

Перемога під Фрідланде, підписання Тильзитського миру і день народження імператора французів стали приводом чергових парадів на честь Наполеона. У Варшаві в суботу 15 серпня 1807 року відбувся урочистий парад за участі полків першого легіону легкої кавалерії гвардії Вінцента графа Красінського, варшавської гвардії і кінноти Варшавського герцогства на чолі з кавалерією полковника Константі Пшебендовського, який закінчився встановленням пам'ятника Наполеонові як воскресителю Польщі, натуральної величини. Пам'ятник представив Наполеона, посланого Божою опікою, з правого боку якого знаходився озброєний у шоломі, який символізував Польщу, а з лівого боку – Мінерва, яка символізувала Францію, тримала в одній руці щит з французьким орлом, а в другій – меч, піднесений для удару по ворогах. Були використані образи французьких імперських орлів, бджіл, сфінксів, лебедів, часто додавалися монограми „N”, все із додаванням сарматської символіки [7].

До війни 1809 року був період стагнації. Пропаганда не була такою активною, як у перший період відновлення Варшавського герцогства, коли агресивною агітацією намагалися здобути душі поляків. Проте культ Наполеона був надалі

головним і з наближенням чергової річниці імператора в містах і містечках Варшавського герцогства організовувалися урочистості. Одночасно із середовища військових виїшла ініціатива побудови пам'ятника Наполеонові. Ініціатором побудови мармурового монументу Наполеона поблизу Каліша „для найбільшого з Героїв” [15, 3] мали стати офіцерські кадри ген. Юзефа Зайончка з Каліської легії. Це мала бути “справа важлива не тільки для 2 Легіону, але й для всього народу” [1]. Проте справжнім ініціатором будівництва пам'ятника Наполеонові в Калішу був ген. Зайончек. Зайончек зумовив той факт, що концепцію будівництва висунули офіцери Каліської Легії. Зайончек тією ініціативою хотів привернути увагу як маршала Даву, так і самого Наполеона. Робив це, щоб звернути увагу на себе. Врешті пам'ятник так і не був збудований, хоч Зайончек ошукував своїх солдатів, вимагав, щоб частину винагород віддавали на пам'ятник, домагався державних дотацій з каліського департаменту і від уряду [2]. Про його справжні інтенції свідчила пізніша вірнопідданість Зайончка царю Олександрю I.

У наступний період з 1809 року пропаганда була найбільш патріотичною. Посилася профранцузька пропаганда знову в 1812 році, коли вірили, що прийшов момент відбудови Польщі. Так звана друга польська війна активізувала пропаганду, спрямовану проти Росії і росіян, котрих почали представляти як варварів, на яких як представник західного світу наступає з Великою Армією Наполеон, відбудовуючи при цьому давню Польщу [13, 82].

Всі ці елементи наполеонівської пропаганди: ілюмінації наполеонівських свят, феєрверки, паради, тріумфальні в'їзди французьких і польських командирів до міст, визволених із рук завойовників не зникли відразу після поразки Наполеона. Вони залишилися в театрі, малярстві, скульптурі, літературі. Картини Яна Суходольського і Войцеха Коссака яскраво показують спадщину наполеонівської пропаганди у Варшавському герцогстві. Апофеоз Наполеона, настрої надії, які тоді запанували серед поляків, що підтримували всюдисущу наполеонівську пропаганду, яка обмежувала свободу, залишилися до сьогоднішнього дня в серцях і свідомості поляків. Тоді вірили, що всеохопна пропаганда була складником нового суспільства – нової Польщі, які міг воскресити тільки Наполеон. Міф Наполеона дотепер живе у свідомості і серцях поляків, у колективній пам'яті поляків. Жоден правитель чужої держави не мав такого великого впливу на уявлення поляків, як Наполеон. Бо жоден не вважався визволителем і надією на свободу. На польських землях не зберігся жоден пам'ятник тієї політики. Однак пам'ять про Наполеона зумовила те, що навіть історики не заперечують того факту, що Тріумфальна Арка в Слесині була збудована на честь Наполеона Бонапарта, визволителя Польщі. Хоч це і не так, бо насправді був збудований на честь короля Вестфалії, який йшов на Москву – брата Наполеона – короля Ієроніма. Але це один із міфів, який дозволив зберегти Польщу в серцях поляків, зберегти надію на свободу і незалежну державу упродовж довгих років неволі і окупації Росії, Німеччини та Австрії.

Список літератури:

1. AGAD, Militaria z Czasyw Księstwa Warszawskiego, sygn. 26, k. 7.
2. AGAD, Rada Ministrow Księstwa Warszawskiego, sygn. 110, k. 35.
3. Archiwum Główny Akt Dawnych, Archiwum Niemojewskich, sygn. 8dc, k. 1; Gazeta Poznańska (1806), Nr 100 (28 listopada 1806 r.)
4. Censer J.R., Hunt L. Liberty, Equality, Fraternity. Exploring the French Revolution, Penn State University Press, 2001.
5. Ciepłńska K. Zwyczaje i obyczaje Nowych Francuzów Napoleona w Księstwie Warszawskim, Łydź, 2010.
6. Gazeta Korespondenta Krajowego i Zagranicznego (1807), Nr 62, s. 813; Nr 66 s. 859-860; Nr 68, s. 875-876.
7. Gazeta Korespondenta Krajowego i Zagranicznego (1807), Nr 19, s. 235; Nr 24, s. 299; Nr 28, s. 351; Nr 30, s. 387-388; Nr 33, s. 423-424, 430; Nr 35, s. 455; Nr 36, s. 459, 463-465; Nr 37, s. 472-473; Nr 38, s. 496; Nr 39, s. 500; Nr 40, s. 517; Nr 41, s. 527; Nr 45, s. 581; Nr 53, s. 705-706 Holtman R.B. Napoleonic propaganda, Louisiana State University, 1950.
8. Instrukcje i depeze rezydentów francuskich w Warszawie 1807–1813, opr. Marcelli Handelsman. Kraków, 1914.
9. Kowalczyk R. Koncepcja wybudowania pomnika Napoleona w Kaliszu. Znane i nieznanne karty z dziejów prac nad pomnikiem Napoleona w Księstwie Warszawskim, Studia Humanistyczno-Społeczne, pod red. W. Saletry, t. 4. Kielce, 2010.
10. Koźmian K. Pamiętniki od r. 1780 do 1813, t. 2. Poznań, 1958.
11. Kraushar A. Salony i zebrania literackie warszawskie na schyłku XVIII – go i w ubiegłym stuleciu. Warszawa, 1916.
12. Lepkowski T. Propaganda napoleońska w Księstwie Warszawskim, Przegląd Historyczny 53/1, 1962.
13. Lyons M. Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution, St. Martin's Press, 1994.
14. Stefański K. Pomnik Napoleona w Kaliszu. Kalisz, 1929.

Ковальчик Р.В.

Институт истории Лодзького университета (Польша)

НАПОЛЕОН И ЕГО ВИДЕНИЕ ВЛАСТИ. НАПОЛЕОНОВСКАЯ ПРОПАГАНДА В ГОСУДАРСТВЕ-САТЕЛИТЕ НА ВОСТОКЕ ЕВРОПЫ, В ПОЛЬСКОМ ГОСУДАРСТВЕ – ВАРШАВСКОМ КОРОЛЕВСТВЕ

Аннотация

Наполеон считал, что сильная власть не может позволить существование независимой прессы. Поэтому после прихода к власти расправился с независимой прессой, оставив только несколько наименований, из которых четыре официальных издания, пропагандистские трибуны: „Gazette de France“, „Journal de l'Empire“, „Journal de Paris“ и „Moniteur“. Пропаганда охватила все формы коммуникации: прессу, книги, печатные открытки и прокламации, государственные праздники, религию, школы, искусство: включая очень популярные монументальные памятники, театр, поэзию и даже риторику. И все это для того, чтобы формировать взгляды и сознание французов. После создания Варшавского Королевства все формы пропаганды были перенесены с Франции на польский грунт. В Варшавском Королевстве пресса могла представлять только официальную государственную позицию. Также и созданные официальные правительственные издания: ежедневные газеты департаментов. Возносились памятники, все праздники превратились в рупоры официальной пропаганды. Использовалась каждая возможность, в том числе именины императора, годовщины победных битв, рождение сына Наполеона – короля Рима, чтобы создавать едино правильный образ государства. Властям удалось очень быстро привить все формы наполеоновской пропаганды на польской земле.

Ключевые слова: пропаганда, Наполеон, Варшавское Королевство, официальные правительственные издания, формирование сознания.

Kowalchuk R.W.

Faculty of Philosophy and History of the University of Lodz

NAPOLEON AND HIS VISION OF POWER. NAPOLEONIC PROPAGANDA IN A SATELLITE FORMATION IN THE EAST OF EUROPE IN THE STATE OF POLES IN THE DUCHY OF WARSAW

Summary

Napoleon recognized that strong authority could not allow the existence of an independent press. As a result, after coming to power, he cracked down with an independent press leaving only a dozen press titles, including four official, propaganda tubes: "Gazette de France", "Journal de l'Empire", "Journal de Paris" and "Moniteur". Propaganda covered all forms of communication: press, books, printed leaflets and proclamations, national celebrations, religion and schools, art forms including extremely popular monumental monuments, theater, poetry and rhetoric. All this to shape the attitudes and awareness of the French. After the creation of the Duchy of Warsaw, all forms of propaganda were transplanted from France to Poland. In the Duchy of Warsaw, the press could only create an official government line. Similarly, official governmental forms were created: departmental journals. Monuments were built, all festivities became the core of official propaganda. Every occasion was used, including the emperor's name day, anniversaries of victorious battles, and the birthday of Napoleon's son – the king of Rome, to build the only right image of the state. The authorities managed very quickly to transplant all forms of Napoleonic propaganda to Polish lands to the Duchy of Warsaw.

Keywords: propaganda, Napoleon, the Duchy of Warsaw, departmental journals, shaping consciousness.